

**SĄVOKŲ *POLITINĖ SISTEMA* IR
POLITINIS REŽIMAS
ANALITINIS POTENCIALAS**

*VAIDUTIS LAURĖNAS,
KĘSTUTIS ŠERPETIS*

Straipsnyje dialogo forma dėstomi argumentai sąvokų *politinė sistema* ir *politinis režimas* analitinio potencialo naudai, taip pat nagrinėjamos jų konstruktyvistinio-projektyvinio potencialo ribos. Diskutuojama, kuri sąvoka geriau disciplinuoja mokslinį politikos pažinimą, neneigiant nė vienos sąvokos analitinio veiksmingumo, nes abi jos prospektyviai stimuliuoja gilesnę politinės valdžios vidinių ir išorinių santykių refleksiją. Pažymima, kad politinės valdžios organizavimo būdas – politinė sistema – imperatyviai neapriboja politinės valdžios vykdymo būdo – politinio režimo – autonomijos. Atitinkamai veiksmingos abi sąvokos, nes jos atskleidžia politikos mechanizmą, parodydamos, kaip vienas kitą veikiantys valdžios organizavimo ir vykdymo būdai galiausiai lemia, orientuoja ir nukreipia žmonių gyvenimo būdą.

Vaidutis Laurėnas – Klaipėdos universiteto profesorius (el. paštas: vaidutis.laurenas@ku.lt).

Kęstutis Šerpetis – Klaipėdos universiteto docentas (el. paštas: smfdoc@centras.lt).

© Vaidutis Laurėnas, Kęstutis Šerpetis, 2010

Straipsnis įteiktas redakcijai 2010 m. kovo 4 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2010 m. gegužės 3 d.

Ivadas

Kiekvienam humanitarinių ir socialinių mokslų tyrinėtoji iki skausmo pažįstamą problemą gvildenančiame Z. Norkaus straipsnyje pabrėžiamas jų vartojamų sąvokų ir kategorijų prigimtinis nelegitimumas: „Doktorantui chemikui nereikia gilintis, kas kaip apibrėžia „deguonies“, „sieros rūgštis“ ar „lizergo rūgštis dietilamido“ sąvoką ir pradėti savo disertaciją nuo išaiškinimo, kaip ir kodėl bus apibrėžtos jo vartojamos sąvokos. Tačiau būtent tai turės padaryti disertantas filosofas, pasišovęs parašyti disertaciją apie hiuimistines priežastinumo teorijas, demokratijos kokybę šiuolaikinėje Lietuvoje, apie bausmės sampratą pozityvistinės kriminologijos teorijose ir pan.“¹ Šiame kontekste ir mes diskutuojame *politinės sistemos* ir *politinio režimo* skirčių, atitikimų, koreliacijų ir pan. tematika.

Politikos mokslo raida yra tiesiogiai priklausoma nuo jo analitinio instrumentarijaus potencialo. Sąvoka *politinė sistema* išplėtė politikos mokslo galimybes. Ilgainiui buvo sukonstruotos naujos sąvokos, taip pat ir politinio režimo sąvoka. Sąvokos *politinė sistema* ir *politinis režimas* yra neatsiejamos, nes analizuoja tą patį reiškinį – politiką. Politikos mokslas istoriškai pirmiau „apsiginklavo“ politinės sistemos sąvoka. Politinio režimo terminas, žinoma, buvo vartojamas gerokai anksčiau, bet lygiavertės politikos mokslo sąvokos statusą išsikovojo maždaug trisdešimčia metų vėliau. Pirmoji sąvoka apibūdina politikos organizavimo (organizacinį) būdą, o antroji – politikos veikimo (atlikimo) būdą. Ilgainiui aiškėja, kad politikos organizavimo ir politikos veikimo būdų jungtis nėra nei savaime suprantamas politinės praktikos reiškinys, nei išspręsta mokslinė problema.

Nors, atrodo, politinės sistemos ir politinio režimo definicijos vadovėliuose ir žodynuose pakankamai nusistovėjusios, jų analitinio potencialo skirties problema išlieka, o jų aiškinamasis-interpretaci-

¹ Norkus Z., „Apie klasikinę ir neklasikinę sąvokų darybą socialiniuose ir kultūriniuose moksluose: minimalūs ir maksimalūs apibrėžimai, šeiminiai panašumai ir neraiškiosios aibės“, *Problemos* 75, 2009, p. 95.

nis validumas nuolat iškyla su kiekvienu ryškesniu politinės tikrovės pokyčiu, ką jau sakyti apie „trečiosios bangos“ ir panašias transformacijas, pastaraisiais dešimtmečiais įgaunančias savotiško ritmo pobūdį, bet dar nežinia kur „nuplukdysiančias“ naująsias politines sistemas ir jų politinius režimus².

Straipsnio autoriai susidūrė su minėta problema dirbdami Klaipėdos universiteto 2010–2015 m. mokslinėje programoje, įpareigojančioje politologus analizuoti mažųjų valstybių plėtros problematiką. Būtent šiame kontekste ir buvo aptartos perspektyvos analizuoti mažąsias valstybes per politinės sistemos ir / ar politinio režimo analitinių dimensijų prizmes. Čia pateikiamas diskusijos „protokolinis“ variantas, tikintis, kad lokali diskusija gali peraugti į platesnio masto politikos mokslo metodologinių dalykų aptarimą, taikomąja prasme vertingą Lietuvos politikos tyrimams.

Nuomonių įvairovė pateikiamame straipsnyje „sutelkta“ į dvi sąlygines *politinės sistemos* šalininko ir *politinio režimo* šalininko argumentacijos sekas. Santrumpa PS yra didesnio *politinės sistemos* šalininko atpažinimo ženklas, PR – didesnio *politinio režimo* šalininko atpažinimo ženklas.

Diskusija

PR: Daugiau kaip prieš penkiasdešimt metų politikos moksle atsiradusi ir daug nuveikusi politinės sistemos sąvoka iš pat pradžių pasižymėjo prieštaravimais, kurie apskritai būdingi struktūriniam funkcionalizmui ir žinomai T. Parsonso sistemų teorijai. Tačiau *politinė sistema* atvėrė perspektyvą pažvelgti į politiką kaip į visumą. Nors D. Eastonas³ bandė suteikti politinės sistemos sąvokai ir bihevioristinį

---

² Carothers T., „The End of the Transition Paradigm“, *Journal of Democracy* 13, 2002, No 1, p. 5–21; Carothers T., „Democracy Assistance: Political vs. Developmental?“, *Journal of Democracy* 20, 2009, No 1, p. 5–19.

³ Easton D., *The Political System*, New York: Alfred A. Knopf, 1953; Easton D., „An Approach to the Analysis of Political Systems“, *World Politics* 9, 1957, p. 383–400.

atspalvį, siūlydamas pažvelgti į politiką apeinant institucijas, ilgainiui ji (*politinė sistema*) tapo institucinės – politinės valdžios organizacinės (įstatyminės ir administracinės) struktūros, reguliuojančios politikos agentų elgesį – analizės instrumentu. Politinės kultūros ir dalyvavimo sąvokos paveržė trūkstamą bihevioristinės analizės prieigą politikos moksle. Institucionalizavus pastarąsias sąvokas, *politinės sistemos* vieta politikos moksle galutinai tapo dar mažiau vienareikšmiška. Bet ji tebevertuojama labai dažnai. Politinio režimo sąvoka šiam dažniui nė iš toli negali prilygti, nors buvo suformuluota, jeigu jos kilmę sietume su žinomomis R. Arono paskaitomis⁴, tik keleriais metais vėliau. Reikalas yra tas, kad politinės sistemos sąvoka praranda savo analitines pozicijas netiesioginiu būdu. Viena vertus, jos analitinio potencialo spragas „užlopo“ kitos sąvokos. Antra vertus, sąvoka *politinė sistema* nuolat rekonstruojama. Dėl šios rekonstrukcijos politinės sistemos sąvoka nepagrįstai išplečiama iki visų santykių ir procesų, susijusių su politine valdžia, visumos. Artimiausias pavyzdys yra A. Krupavičiaus ir A. Lukošaičio sudaryta studija „Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida“⁵, kurioje *politinė sistema* ne tik aprėpia D. Eastono „planuotus“ valstybės ir valdžios reiškinius, bet ir kvalifikuojama kaip politikos dalyvių santykių forma; net politinė kultūra, viešoji nuomonė ir dalyvavimas tampa sisteminiiais dydžiais. Galima užduoti klausimą, kam reikalingos tokios pastangos, kai galima sukonstruoti naujas, mažiau „sistemiškas“, bet analitiškai veiksmingesnes sąvokas. Sistemiškumas, atrodo, paverčia savarankiškos (autonominės) politikos struktūrų, agentų ir aplinkos artikuliacijos bandymus scheminiu aprašumu ar formaliu-struktūriniu bendrųjų tipologijų ir klasifikacijų „klijavimu“.

PS: Siekis iškart „*face to face*“ operacionalizuoti sistemologinį politikos mokslo metodologijos potencialą, apeinant ontologinį pokario epochoje atsiradusį globalios politikos „lauką“, savotiškai atmeta es-

⁴ Aron R., *Democracy and Totalitarianism: A Theory of Political Regimes*, New York: Frederick A. Praeger, Inc., 1969.

⁵ Krupavičius A., Lukošaitis A., sud., *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2004.

minį sisteminės prieigos postulata apie determinuojantį ir stimuliuojantį aplinkos vaidmenį sisteminių objektų (kompleksų) raidoje. Tokia metodologinio instrumentarijaus „autonomizacija“ atsiliepia ir jo kognityvių potencijų įvertinimui, t. y. jo perspektyvių taikymo galimybių kintant išorinei (pasaulinei) aplinkai bei susidarant naujoms sąveikaujančių agentų, subjektų, darinių ir pan. konfiguracijoms, transformacijoms, nuopolių ir iškilimų dinamikai bei ciklams, sklaidai.

PR: Nenustygstu padaryti empirinį intarpą. Politinių sistemų įvairovė yra baigtinis dydis: demokratija – ne(iki)demokratija / ne(po) autokratija – autokratija. Didesnė nei minėta (ar kita analogiška baigtinė seka) tariama politinių sistemų įvairovė egzistuoja tik todėl, kad yra politinių režimų įvairovė. Politinių sistemų klasifikavimas pagal partijų skaičių, pavyzdžiui, neatskleidžia esminių skirtumų tarp vienpartinių Stalino ir Kemalio Atatürko režimų. Pastarojo meto „rusiškąją demokratiją“ laikau politinio režimo, o ne politinės sistemos atveju. Sausas įstatymas JAV 1919–1933 m. ir mokyklų desegregacija septintajame praeito amžiaus dešimtmetyje „nepareikalavo“ politinės sistemos pokyčio. Kaip neišjudins iš „ne-iki“ ar „ne-po“ pozicijos Lietuvos politinės sistemos pastarojo meto pedofilijos skandalas; beje, galintis pakeisti politinį režimą (arba pats politinis režimas pasikeis dėl šio skandalo). Tiesa, kuo piktinasi Lietuvos žmonės, kai reiškia nepasitenkinimą demokratija: demokratijos institutais ir jų struktūriniu organizavimu ar demokratais save vadinančiais valdančiaisiais, o gal savo nedalyvavimu viešajame gyvenime, taip pat ir politiniame? Dar vienas klausimas: kas uždarė Ignalinos atominę elektrinę – sistemos ar režimai? *Politinės sistemos* požiūriu Lietuvos Respublikos Prezidentės D. Grybauskaitės teiginys apie didesnės atsakomybės prisiėmimą yra konstitucinių įgaliojimų atitikimo / neatitikimo problema, o *politinio režimo* požiūriu tai – politikos efektyvumo / neefektyvumo problema. Pastarąjį motyvą galima sustiprinti primenant „autoritarinio liberalizmo“⁶ režimo idėjų renesansą po rugsėjo 11 dienos teroristų išpuolių.

⁶ Dean M., *Governing Societies. Political Perspectives on Domestic and International Rule*, London: Open University Press, 2007, p. 108–129.

PS: Pateikta empirija sykiu patvirtina, kad sistemos sąvoka, apskritai sisteminė prieiga politikos tyrimuose sąlygota pačios politikos erdvės kompleksiško didėjimo, naujos postindustrinio gyvenimo būdo ir savirealizacijos viešuosiuose kontekstuose kokybės atsiradimo. Bendru atveju tai reiškia, kad sisteminės pažiūros leidžia: 1) politinį gyvenimą įvertinti kaip socialinės sistemos komponentą ir tirti jį kaip elementų sąveikų sumą; 2) bendrų sąveikų „lauke“ apibūdinti visuomeninių ir valdymo institutų santykių problemišumą; 3) išryškinti ir įvardyti politinių, valstybinių-formalių ir socialinių, nevyriausybinių pilietinių institucijų funkcines paskirtis, atitikimus ir skirtis, ekvivalentumo mastus bei ribas ir kt.; 4) suformuoti unifikotą politinio gyvenimo organizacijos modelį lyginamiesiems tyrimams konstitucionalizmo, partinių sistemų, nacionalinio valdymo struktūrų, politinių kultūrų ir kitose politinės veiklos srityse.

Nesunku suvokti, kad tokio nemenko kiekio tirtinų uždavinių negalėtų išspręsti vienareikšmiškai apibrėžta metodologinė prieiga. Būtent todėl XX a. antrojoje pusėje atsiradęs ir besiplėtojantis politinės sistemos konceptas negalėjo būti nei monolitinis, nei homogeniškas darinys, redukuojantis tyrimo objektus į institutų sąveikas ar elgsenos tipus, kaip tai būdinga institucionalizmo ir bihevizmo prieigoms. Šiuo požiūriu simptomiškas atrodo PR priekaištas studijos „Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida“ sudarytojams; minėti dydžiai gal ne tiek mechaniškai, kiek intuityviai inkorporuoti į eksponuojamą sisteminę visumą, siekiant suteikti jiems būtent platesnio metodologinio validumo „avansą“. Bandymas įvertinti minėtą Lietuvos politikos struktūravimo studiją ne politinės sistemos (kad ir kokia ji būtų), o politinio režimo požiūriu būtų aiškiai per ankstyvas, jei ne apskritai neadekvatus. Tai aktualu Lietuvos (valstybės valdymo empirinės patirties deficito, demokratiškos politikos įgūdžių stokos) politinio vystymosi atžvilgiu. Būdingu tokio bandymo pavyzdžiu laikytina J. Palidaukaitės monografija „Lietuvos politinė kultūra“⁷.

⁷ Palidaukaitė J., *Lietuvos politinė kultūra: Lietuvos politinės kultūros raida valstybingumo atkūrimo ir įtvirtinimo laikotarpiu*, Kaunas: Technologija, 1997.

Kitaip tariant, sisteminė prieiga suponuoja daugybės politinio proceso segmentų, modusų, ryšių, impulsų, fliuktuacijų ir pan. sąryšingumo interpretacijų, kai ta visuma ima jausti savo skirtumą nuo aplinkos, o pastarosios poveikiai sužadina sutartinę ir vieningą tokios visumos išteklių kooperaciją ir mobilizaciją atsakant į išorės iššūkius, reikalavimus, galimybes ir t. t. Antra vertus, sisteminė prieiga prie politinių reiškinių pabrėžia sociumo įtvarkos, kaip tikslinės socialinių santykių raidos, sanklodos momentą. Pastarasis savo ruožtu tampa atspirties tašku nagrinėjant nestabilumo, stichiškumo ir netvarkos politiniame gyvenime dinamiką. Kiek toks dinamiškumas apibūdina produktyvią politinę raidą, o kada virsta destrukcijos ir anomijos šaltiniu, išryškėja būtent sisteminės prieigos, pabrėžiančios politinių fenomenų veikimo (pvz., valdžių padalijimo principas, politinių partijų veiklos sutikimo su programinėmis nuostatomis ir kt.) ribų, skirčių bei išorinių ir vidinių determinacijų aspektus, kontekste.

Todėl jau pačioje sisteminės prieigos atsiradimo socialiniuose moksluose pradžioje regime nenutrūkstamą kibernetikos, struktūralizmo, funkcionalizmo, komunikacijų, informologijos, sinergetikos, tinklų ir kt. tarpdalykinio pažinimo metodologinių orientacijų ir jų teikiamų impulsų rezultatus bandant operacionalizuoti ir conceptualizuoti tiriamus politinius darinius. Tačiau politinių institutų sąryšingumo (priežastinio, grįžtamojo ryšio etc.) akivaizdybė lėmė pradinės – kibernetinės D. Eastono sampratos paprastumą į pirmą vietą iškeliant pačios sistemos sąveiką su aplinka⁸. Sąlygas, būtinas politinei sistemai išgyventi, analizuoti įmanoma, jei sistemą suprantame kaip atvirą būvį. Teigdamas politinės sistemos modelį kaip „juodosios dėžės“ įvaizdį, D. Eastonas pabrėžė išorinių veiksnių (pirmiausia – visuomenės) svarbą. Tai reiškia, kad vidinės struktūros ir mechanizmai bei sprendimų priėmimo būdai – ne visaverčiai, o tyrimų atžvilgiu reikšmingi ir validūs tik sutikimo su aplinka kontekste.

⁸ Easton D., *Systems Analysis of Political Life*, Chicago: Chicago University Press, 1965.

Todėl D. Eastono siūloma schematika įgauna dinamiškumo „apaugdama“ atsakais į aplinkos reikalavimus. Toks metodologinis požiūris euristiškai orientuoja politologinį tyrimą nagrinėjant nebaigtas arba dar besiformuojančias politines sistemas, ypač – trečiojo pasaulio. Nesunku įsitikinti, kad šiandien, atsirandant naujoms valstybėms, jų tapimo stadijas lengvai identifikuojame būtent pagal politinės sistemos parametrų realizavimo kuriant valstybę ir pilietinę visuomenę lygius. Pavyzdžiui, apibūdinant jaunų trečiojo pasaulio valstybių formavimąsi, pirmoji tyrimo sąlyga – nustatyti struktūrinę jos sandarą ir tik vadovaujantis ja toliau spręsti apie tos politinės sistemos funkcionalumą. Nes tik pripažinta (atpažįstama) tarptautinėje aplinkoje (bendruomenėje) valstybinė politinė sandara leidžia įsitraukti į įvairiausių tarptautinių struktūrų, organizacijų gretas ir t. t. Todėl izomorfizmas tarptautinės sistemos atžvilgiu laikytinas *prima facie* nacionalinėms sistemoms išgyventi ir adaptuotis, t. y. pagrindinėms funkcijoms įgyvendinti.

Kita vertus, kiekvienas sistemos elementas ne tik atlieka specifinę savo paskirtį, bet ir užtikrina visos sistemos vieningumą jai veikiant ir sąveikaujant su aplinka. Tai reiškia nepaliojiamą komunikaciją, informacinius mainus tarp sistemos blokų ir segmentų siekiant sinchroniško atsako. Šiuo pagrindu K. Deutschas iškėlė informacinio-komunikacinio politinės sistemos modelio idėją⁹. Iš tiesų, tikrovėje besireiškiančių sistemų kokybė vienareikšmiškai siejama su komunikacijų intensyvumo lygiu – tiek viduje, tiek išorėje. Faktiškai būtent informacinių srautų tarp visų politinio proceso dalyvių turiningumas ir operatyvumas išryškina tipologinį sistemos pobūdį, jų tarpusavio skirtumų kokybę, išreiškiamą jos vertybinių orientacijų visuma, G. Almondo ir S. Verbos įvardyta politinės kultūros samprata¹⁰. Tai atveria galimybę suderinti didelę visų šių politinių darinių

⁹ Deutsch K., *The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control*, New York: Free Press of Glencoe, 1963.

¹⁰ Almond G. A., Verba S., *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton: Princeton University Press, 1963.

tipologizacinę įvairovę: politinė sistema lieka iš esmės ta pati keičiantis valdžios pobūdžiui, o iš tiesų kinta jos funkcionavimo būdas, išreiškiamas gausiais režimų tipais. Ši bendra charakteristika reikalauja plačiau apibūdinti politinių režimų paskirtis.

PR: Bet ir politinio režimo bendro apibūdinimo jau pakanka prielaidai, kad būtent politinis režimas yra pagrindinis kintamasis politikos dydis. Pabrėždamas žodį *pagrindinis* neatmetu politinės sistemos kaip kito politikos kintamojo, bet sykiu pažymiu, kad politinė sistema vis mažiau reprezentuoja politinį vyksmą, greičiau – jo statiką ar valstybės, kaip visuomenės kontrolės ir priežiūros organizacijos, vidinį gyvenimą. Teigiu, kad žinomas politinės sistemos modelis nepaiškina, kodėl dideli ir vis smarkesni „įeigos“ srautai dingsta politinės sistemos „juodojoje dėžėje“; „išeiga“ neadekvati „įeigos“ pretenzijoms. Žinome pakankamai argumentuotus siekius minimizuoti *politics* lauką ir politikos funkcionalumą susieti su *policy*. Hipotetiškai teigiu, kad vidinės politinės sistemos funkcijos pareikalauja daug laiko, išseikvoja tokią žmonių ir finansinių išteklių energiją, kad jos nepakanka išorinėms politinės sistemos funkcijoms atlikti. Todėl politiniai sprendimai paprastai vėluoja.

PS: Bet būkime nuoseklūs ir atkreipkime dėmesį į tris sisteminio požiūrio atsiradimo ir išplitimo politikos moksle aplinkybes.

Pirma, bipolinės sistemos iškilimas, suponavęs faktiškai postnacionalinės tarptautinės politikos tikrovę, kolonijinės sistemos demontažas ir trečiojo pasaulio, t. y. nacionalinių politikų erdvės hipergalybių viršnacionalinių determinacijų (diktato, imperatyvumo) pasauliniame kontinuumo savirealizacija išryškina perėjimo nuo tradicinio istorinio (istoricistinio) tarptautinių santykių konglomerato prie modernios neorealitinės tarptautinių santykių sistemos logikos. Jos pažinimo, artikuliacijos ir interpretacijos bei prognostikos reikmės sąlygojo ir naujų metodologinių priemonių arsenalo atsiradimą.

Antra, tarpukario „europinio balanso“ krachas, išryškinęs daugelio valstybių vidinį nestabilumą, imlumą ideologinėms indoktrinacijoms bei socialinėms anemijoms, atskleidė socialinių sistemų

įtvarkos būtinybę, t. y. demokratinės valstybės ir pilietinės visuomenės santykių reguliacijos nealternatyvumą autoritarinės fašizacijos ir liberaliosios demokratijos priešpriešoje. Šiame kontekste formavosi ir tokie išoriniai viršnacionaliniai vidinių valstybinių įtvarkų ir savi-reguliacijų sisteminiai-integratyvūs mechanizmai kaip JT, EB (ES), NATO ir kt.

Pagaliau, trečias sisteminis impulsas socialinių mokslų „instrumentalizacijai“ gautas iš gamtamokslinės srities – biologijos, geografijos, psichologijos, taikomosios matematikos ir kt. Tiesioginis jų paradigmų perėmimas, socialinių disciplinų tapsme vykstantis jau nuo XIX a. antrosios pusės, patekęs tarp mechanizmo ir redukcionizmo polių, išvirto į primityvias ideologizuotas istoriosofines schemas (rasizmas, socialdarvinizmas, tautų psichologija, geopolitika ir t. t.). Simptomiška, kad būtent sisteminiai biologijos, antropologijos, etnologijos ir kt. disciplinų aspektai – funkcionalizmas, struktūralizmas, evoliucionizmas ir kt. – tapo atspirties taškais socialinių mokslų metodologijai atnaujinti po dešimtmečiais vyravusių aprašomosios „anatomijos“, istoricistinių ir juridinių normatyvinių metodų hegemonijos. Totalinio metodologinio monizmo aspiracijos „apsivertė“ negrįžtama metodologinio pliuralizmo legitimacija visame socialinių mokslų spektre pakankamai įtaigiai išplėtojoje postpozityvizmo koncepcijų įvairovėje.

PR: Pats laikas pateikti sąvokų, dėl kurių diskutuojame, darbinės apibrėžtis.

Politinė sistema – politinės valdžios institutų subordinuota / padalyta, normatyviškai kompetencijas kvalifikuojanti, atskira, žyminti skirtį nuo visuomenės ekonominės, socialinės ir kitų sistemų sritis, kurios funkcija yra priimti politinius sprendimus. *Politinė sistema* fiksuoja ne tik statiką; informacinis jos modelis pabrėžia informacijos judėjimą. Bet lieka neaišku, kas „judina“ informaciją: parlamentas, vyriausybė etc. Neaišku, kur *politinėje sistemoje* „padėti“ subpolitika, radikalius judėjimus etc. *Politinė sistema* universalizuoja politiką, nutrina skirtis tarp politinių režimų; visur tos pačios struktūros,

visur tos pačios funkcijos. Politikos mokslas tokiu atveju nepadedą suprasti politikos kasdienybė.

Politinis režimas – tai sykiu su įstatymais, informacija, organizacijų aplinkoje ir jų padedami veikiantys žmonės, politiniai vadovai ir piliečiai. *Politinis režimas* fiksuoja dinamiką, pavyzdžiui, politinių vadovų kaitą ir jos padarinius. *Politinis režimas* – tai ne tik politinių vadovų ir jų tarpusavio santykių apibūdinimas, tai – politinių vadovų ir piliečių santykių pobūdis. Trumpai tariant, politiniame režime svarbiausia – žmonės. Nors dažniausiai politinis režimas tapatinamas su politiniais vadovais, politiniu elitu ar net „valdančiąja klase“. *Politinis režimas* yra visos visuomenės, o ne tik atskiros jos srities ar posistemio matas.

Politinės sistemos sąvoka man asocijuojasi su tuo, kas yra vadinama konstitucine arba sistetine normatyvine politika, o *politinio režimo* sąvoka – su normaliąja politika arba interesais ir preferencijomis politinės sistemos – šios struktūros – viduje. Kaip pasakytų J. Wiatr¹¹, tautos suverenitetas yra konstitucinės-sisteminės politikos dalykas, o „Mažeikių naftos“ istorija – normalios politikos arba politinio režimo dalykas.

Politinė sistema – struktūrinio funkcionalizmo kūrinys. *Politinis režimas* gali būti siejamas, viena vertus, su nuosekluoju poststruktūralizmu, kuris, mano galva, kategoriškai nepaneigė biheavioristinės tradicijos. *Politinė sistema* numano priklausomybę nuo sistemos; veiksmo ir veikėjo motyvas šiuo atveju faktiškai net neformuluojamas, o jeigu ir formuluojamas, tai, žinoma, determinizmo forma. *Politinė sistema* formuluoja struktūrų (institucijų) ir jų valdymo problemas. *Politinis režimas* paskatina susimąstyti apie tai, kad vidiniai žmonių įsitikinimai, vertybės sistemiškai nevaldomi.

Politinį režimą manau esant labiau sociologinę sąvoką, o dabartinę *politinę sistemą* sieju labiau su politine filosofija ir iš čia kylančia

---

¹¹ J. Wiatr politinį režimą apibūdina kaip konstitucinių normų sistemos ir jos konkretaus praktinio įgyvendinimo vienovę (Wiatr J., „Tipologija političeskich režimov“, Sootla G. (red.), *Lekciji po politologii*, Tallin: Panor-Press, 1991, p. 55).

galinga normatyvizmo tradicija, susitelkimu į klausimą, „kaip turėtų būti“? *Politinio režimo* rūpestis – kaip vyksta reali praktinė politika, kodėl ji taip klostosi ir kas jai gali būti būdinga artimesnėje ar tolimesnėje ateityje, jei išliks esamos arba atsiras naujų aplinkybių?

PS: Ką tik pateiktos politinės sistemos ir politinio režimo apibrėžtys yra reakcijos į uždaras sistemas pavyzdys. Bet būtina matyti „naująsias sistemas“. Anot informacinės visuomenės tyrinėtojų, antropopolitinėje sistemoje cirkuliuojantys energiniai, informaciniai srautai, sąlygojantys jos atvirumą, nūdien keičiasi vietomis. Kadangi nuo Naujųjų laikų iki šiandien visos socialinės teorijos rėmėsi galios (jėgos), energijos sampratomis, konstruodamos socialinės būties teorinį vaizdinį, tik šalutinį vaidmenį skyrė socialinės komunikacijos vietai ir reikšmei nužymėti. Todėl atsirandančios socialinio sambūvio formos buvo suprantamos kaip uždari, baigtiniai socialumo dariniai. Tačiau dėl informacinės visuomenės turinio sklaidos išryškėjo prigimtinis imanentinis socialumo kaip atviros sąryšingų komunikacijų struktūros vaizdiny, tad ir „atviros visuomenės“ nėra pagrindo formuoti neva „atveriant“ uždaras socialines sistemas. Informacinės, t. y. ne-jėga / ne-energija paremtos sąveikos, formuoja naujas socialines komunikacines erdves, plėtrą, tikslus ir pan. Sykiu tai reiškia, kad sąveikos yra ne deterministinio ir teleologinio, bet nelinijinio ir alternatyvoms atviro pobūdžio. Savo ruožtu, informacijos sudedamojo vaidmens didėjimas suponuoja ne tik kognityvios politikos subjektų saviraiškos plėtotę, bet ir refleksijos, kaip sudedamosios grįžtamųjų ryšių struktūros dalies, sureikšminimą. Vėlgi, kadangi gamtinėse sistemose saviorganizacija vyksta stichiškai, tad ir priežastingumas, determinacija yra objektyvaus pobūdžio. O štai tikslinis – valdomas (nukreipiantis) saviorganizacijos procesas sintetinėse dinamiškose sistemose numano prognozuojamą raidą pagal pageidaujimų invariantiųjų įvairovių linijas. Pažymėtina, kad tokios sistemos raidos kriterijai – tvarkos, organizuotumo didėjimas, informacijos plėtra, entropijos mažėjimas – numano jos raiškų sklaidą tam tikroje politinio režimo struktūroje.

Atitinkamai, politinėje sistemoje tampa svarbu ne tik deklaruoti atvirumą, demokratiją, žmogaus teises, bet ir kurti mechanizmus, apginančius nuo išorinės aplinkos ir adaptuojančius joje atsižvelgiant į naudingus / kenksmingus signalus bei stimulus. Šiuo požiūriu atviros sistemos gali būti klasifikuojamos į aktyvias – pasyvias, „minkštas“ – „kietas“ (ekspansines) temas ir pan.

Pirmoji atviros politinės sistemos ypatybė – jos subjektų, siekiančių savo tikslų, aktyvumas, remiantis refleksija. Skirtingi ir net priešingi tikslai ir interesai sąlygoja politinės sistemos nestabilumą, apsunkinantį jos raidos skaidrumą ir nuspėjamumą. Tuo pat metu politinė sistema, kaip sąryšingų ir hierarchiškai organizuotų visuomenės struktūros elementų kompleksas (įtraukiantis visuomenės nuomonę, viešuosius institutus, komunikacijas, santykius ir kt.), nepalaujamai produkuoja sinergetinius efektus, palaikančius ir stiprinančius adaptacines sistemos potencijas.

PR: Visada įtariau, kad *politinės sistemos* šalininkai, matydami joje generalinę politikos mokslo sąvoką, turi tikslą neatsiejamai sujungti struktūras ir veikėjus; mato veikėjus besąlygiškai priklausomus nuo struktūros. O tai – klasikinis institucionalizmas.

PS: Bet atkreipkime dėmesį, kad politikos moksle plačiai paplitusi nuomonė, jog dinaminiais tvarkos ir ritmingo funkcionavimo koreliatais sistemoje reiškiasi: 1) visuomenės nuomonė, akumuliuojanti piliečių interesus; 2) interpretuojančiu ir pertvarkančiu jos politinių sprendimų lygį segmentu – politine valdžia; 3) politiniai institutai, apibūdinantys susitarimus tarp žmonių politinių sprendimų priėmimo procese; 4) politinės komunikacijos, užtikrinančios informacinius mainus tarp sistemos subjektų ir institutų; 5) politinės organizacijos, kūrybiškai įkūnijančios visuomenės nuomonę politiniuose tiksluose; 6) politinė kultūra, kaip įsitikinimų, pasitikėjimo ir išgyvenimų sistema, įtvarkančia ir įprasminančia politinio proceso tėkmę bei orientuojančia individų, bendruomenių ir institutų elgseną politinėje sistemoje.

Kita atviros politinės sistemos ypatybė yra jos funkcionavimą užtikrinančių sąveikų kompleksiskumas. Dėl atvirumo atsirandantis

jautrumas išorės poveikiams sąlygoja: 1) tam tikrą disbalansą, t. y. sistemos dalių tarpusavio sankabų pusiausvyros kaitą, numanančią jos funkcinio atitikmens kompensacinio efekto atsiradimą; 2) sistemos raidos krypties nelinijškumą, t. y. daugybės raidos vektorių aktualinimą. Faktiškai tai reiškia, kad kylančios sistemoje ir už jos ribų problemos ir uždaviniai gali būti sprendžiami ne vienu, nepakeičiamu, determinuotu ir stereotipiniu būdu, bet labai įvairiai. Tokia situacija įgyja kreatyvų pobūdį, kai sistemos ištekliai, potencijos, organizuotumo lygis gali būti pertvarkomi (reformuojami) ir tapti naujos, sudėtingesnės ir negrįžtamos struktūrinės politinių institutų tvarkos pagrindu. Jo „legalizacijos“ katalizatoriumi normalios evoliucijos atveju reiškiasi visuomenės nuomonė, kuri toliau artikuliuojama, mobilizuojama etc. pagal vidinę politinės sistemos funkcionavimo logiką.

Taigi besiorganizuojančioje politinėje sistemoje stimuliuojantis elementas yra visuomenės nuomonė, o funkcinis atžvilgis kaip jos analogas reiškiasi interesų artikuliacija. Šiame kontekste ryškėja *politinės sistemos* ir *politinio režimo* konceptualaus vartojimo tyrimuose metodologinis validumas: kur politinė sistema formalė, rigidiška ir hierarchizuota, ten pokyčių ir transformacijų procesą geriau ir konkrečiau išreiškia politinio režimo samprata. Tačiau besirutuliojanti politinė sistema savo įeigas ir išeigas grįžtamųjų ryšių dinaminėje savireguliacijoje visiškai reprezentuoja tiek funkcinis, tiek struktūrinis ir instrumentinis-taikomuoju atitinkamų politinių darinių raiškos bei raidos aspektu. Nesunku suvokti, kad tokia – atvira, kompleksinė, nelinijinė sisteminė-sinergetinė – politinės sistemos interpretacija numano metodologiškai brandų požiūrį į politiką ir politinio proceso struktūravimą bei funkcionavimą šiuolaikinėmis globalaus sisteminumo didėjimo anarchinėje tarptautinėje sistemoje sąlygomis ypatybės.

PR: Prieš keičiantis nuomonėmis apie globalų sistemingumą, prašau sustoti prie ypač pabrėžto visuomenės nuomonės „sistemiškumo“. Visuomenės nuomonė konstruktyvizmo prieigos interpreta-

cijose yra socialinę tikrovę kuriantis mechanizmas. Bet ar tai reiškia, kad daugiau kaip 60 proc. Lietuvos gyventojų, manančių, jog Lietuva valdoma nedemokratiškai, kaip ir tiek pat pasigendančių autoritarinio lyderio, atšaukia Lietuvos Respublikos Konstitucijoje instituciškai įtvirtintą demokratinę politinę sistemą? Šioje situacijoje manau, kad *politinė sistema* viena pati nepaaiškina, netipologizuoja Lietuvos politinės tikrovės.

Pasitelkiant visuomenės nuomonės efemeriškumo ir politikos profesionalizacijos faktus negalima nesutikti su M. Castellso nuomone, kad valdančiųjų dominavimas lydimas jų organizuotumo didėjimo ir „masių“ segmentacijos bei dezorganizacijos; vyraujanti dabarties dominavimo-priklausymo forma yra valdančiojo elito gebėjimas organizuotis (telktis) ir gebėjimas dezorganizuoti tas visuomenės grupes, kurios, sudarydamos visuomenės daugumą, savo reikmių patenkinimą suvokia tik kaip svarbiausių interesų įgyvendinimą¹². Toks dvigubas – elitų organizacijos ir visuomenės segmentacijos bei dezorganizacijos – yra modernių visuomenių egzistencijos mechanizmas. Šiame kontekste valdančiajai mažumai gali tekti, anot R. Dahl, laikytis demokratijos principų ir nesant masinio politinio dalyvavimo reiškinio¹³. Tad jau turime teorinių „mėginių“, kuriuose brandinamos išvados apie naujas politinės demokratijos, politinio valdymo apskritai perspektyvas be kai kurių politinės sistemos kertinių struktūrų.

PS: Pastarieji pastebėjimai neatsietini nuo globalizacijos sistemiškumo. Bet dar svarbiau pažymėti tai, kad globalizacija atveria naujas, iš ankstesnės istorijos neišvedamas galimybes, reikalauja nepaliaujamo operatyvaus kuriamų struktūrų ir procesų valdymo ir kontrolės, globalaus atvirumo pasaulinei įvairovei, netolygumams bei kontrastams. Todėl tiek konceptualiojo ir empirinio, tiek metodologinio ir euristinio taikymo kontekstuose naudojami politologinio tyrimo instrumentai – ir *politinė sistema*, ir *politinis režimas*, – išskyla

¹² Castells M., *Tinklaveikos visuomenės raida*, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2005, p. 407.

¹³ Dahl R., *Demokratija ir jos kritikai*, Vilnius: Amžius, 1994, p. 76–80, 87, 413, 425.

kaip politinę tikrovę analitiškai ir struktūriškai įtvarkantys operacionalūs konceptai, kiekvienas savaip, pagal aplinkybes išreiškiantys ir išryškinantys aktualias *ad hoc* politikos konfigūracijas bei atsirandančius „įtampų laukus“, destabilizacijas ir pan.

Pats faktas, kad vieni politologai (užbaigiu ankstesniąją savo mintį apie atvirąsias sistemas) skiria politinės sistemos ir politinio režimo konceptus, o kiti regi juose sinonimus, leidžia manyti, kad abu jie yra sisteminės prigimties, o metodologinėje raiškoje jų, kaip analitinių kategorijų, potencialas iškyla kaip atviras sisteminis, turintis skirtingus taikymo lygius. *Politinis režimas* labiau išryškina procesualumą, politinio proceso vyksmą, jo energetiką, nei struktūriškumą ir stabilumą, o *politinė sistema* pabrėžia ir iškelia politikos vyksmo tęstinumą, jo jungtis, ritmą, nenutrūkstamumą per visą to darinio egzistavimo laikotarpį.

Tačiau bendru atveju (pvz., lyginamojoje politologijoje) abu minėti konceptai iškyla kaip sisteminis kompleksas, kuriame izomorfiškai tarpusavyje stimuliuojamos struktūrinės-procesinės dimensijos.

PR: Sutinku, kad *politinis režimas* yra iš instrumentinės politikos teorijos sąvokų sekos. Instrumentinė samprata traktuoja politiką kaip socialinių veikėjų, siekiančių savo tikslų, interesų susidūrimų ir kompromisų erdvę. Šia prasme *politinis režimas* atskleidžia, kas vadovauja, kas dominuoja. Toks politikos analizės motyvas tampa vis aktualesnis siekiant „išnarplioti“ demokratinio politinio vyksmo „nunertus“ politinės valdžios santykių tinklus. Nors nesu požiūrio, kad socialinė (ir politinė) teorija geriausiai studijuojama gilinantis į socialinės (ir politinės) minties istoriją, šalininkas, čia pateiksiu kelis politinės minties istorijos faktus, prisimindamas Aristotelį ir Montesquieu. Politines tvarkas jie klasifikavo pasitelkę netapачius kriterijus: politinės valdžios vykdymo arba praktikos kriterijus (Aristotelis)¹⁴; politinės valdžios organizavimo arba struktūros kri-

---

¹⁴ Aristotelis, *Politika*, Vilnius: Margi raštai, 2009; Aristotelis, *Rinktiniai raštai. Nikomacho etika*, Vilnius: Mintis, 1990.

terijus (Montesquieu)¹⁵. Svarbu pažymėti, kad Montesquieu rūpi ne tiek pati valdžios struktūra, kiek tai, kaip struktūra valdo praktiką, t. y. garantuoja laisvę. Teisingas valdymas šiuo atveju suprantamas kaip struktūros (organizacijos) aprėpta valdžios praktika. Žinia, Montesquieu kritikavo Aristotelį už per didelį pastarojo dėmesį atskiriems veikiantiems individams kaip „atsitiktinėms aplinkybėms“. Montesquieu buvo palankus sisteminiams dalykams.

Politinė sistema neaiškina, kodėl politinė valdžia neišsprendžia amžinų problemų – tvarkos, saugumo, priteklaus. *Politinis režimas* geriau pasako, kodėl politika negali padaryti „visko“. Politika yra skirtingų interesų sąveikavimas (kur nėra skirtingų interesų, ten nėra ir nereikia politikos), tai – kompromisų, t. y. neišvengiamai laikinų ir trumpalaikių susitarimų, sritis. *Politinis režimas* analitiniu požiūriu pajėgesnis parodyti ir analizuoti tai, kas riboja sąveikavimą: natūralios – žmonių pažintinių ir psichofiziologinių galimybių ribos; nepriteklis – ne tik kaip materialinių (vartojimo) vertybių stygius, bet ir kaip skirtumas tarp lūkesčių ir galimybių; socialinių tikslų prieštaravimas.

PS: Norėčiau sugrįžti prie politinio režimo apibrėžties. Trys skirtingos prieigos, apibrėžiančios politinį režimą, atspindi jo paskirties politinėje realybėje vaizdinius, teoretikų pozicijas ir metodologines nuostatas. Siauras („*teisinis*“) politinio režimo apibrėžimas akcentuoja jį kaip politinės sistemos normatyvinių nuostatų realizavimo būdą ir kelių visumą, t. y. jos legalų funkcionavimo būdą, valdymo metodus ir sąlygas, užtikrinančias politinių laisvių, visuomenės atvirumo lygį. Tokių sąlygų palaikymo amplitudė apibūdina režimo kaitą, svyravimus konstitucijos ir įstatymų rėmuose, kuriuos peržengus, t. y. išbalansavus sistemos normų ir institutų funkcionalumą, keičiasi ir pati politinė sistema. Tokie veiksniai – istorinė situacija, politinės sistemos stabilumas, politinio proceso ritmas ir jį reguliuojančios normos, tradicijos, politinės kultūros ypatybės ir kt. – išryškina parapolitinių režimo funkcionavimo veiksmų vaidmenį. Šis akcentas pabrėžia po-

¹⁵ Montesquieu, *Apie įstatymų dvasią*, Vilnius: Mintis, 2005.

litikos subjektų (valdančiųjų – valdomųjų, spaudimo grupių, partinės ir rinkimų sistemos) vaidmenį palaikant ar teigiant tam tikrus politinių sprendimų priėmimo būdus. Tad čia politinio režimo veikimas traktuojamas kaip autonominis, sąlygotas ideologinių, institucinių ir sociologinių politinio gyvenimo veiksnių, savotiškai koreguojančių politinės sistemos determinacijas funkcionuojant politiniam režimui. Trečias, *radikalus* požiūris tapatina politinę sistemą ir politinį režimą, o tai leidžia aprėpti įvairiausias valdymo formas, interpretuoti jų sisteminės funkcines jungtis ir t. t. Šios prieigos pozityvumas išvelgiamas galimybėje: 1) apeiti definicijų ribas analizuojant politinius pokyčius ir transformacijas, perėjimo stadijas, politinių sistemų formavimosi specifiką ir pan.; 2) vertinti politinę sistemą ir politinį režimą kaip atviras sistemas, pasižyminčias plačiu variatyvumo spektru ir dinaminių išikūnijimo politinėje tikrovėje formų įvairove.

Šios ir kitos prieigos, iškeliančios vienus ar kitus aktualius politikos būties supratimo variantus, suprantama, neišsemia (juolab nepašalina) diskusijoje analizuojamų sąvokų santykio problemų, o tik atveria skirtingas politinių darinių perspektyvas suinteresuotiems tyrinėtojams tarp metodologinių redukcionizmo ir pliuralizmo polių. Apibendrinant pateiktų akcentų panoramą, politinį režimą galima apibūdinti kaip:

- Tarptautinės politinės tikrovės ribose besireiškiantį ir kintančią socialinei politinei konjunktūrai atliepantį politinės sistemos raiškos ir išikūnijimo visuomenės politiniame gyvenime būdą;
- lemiančią susiklosčiusią sociumo būseną politinę-empirinę konstrukciją;
- konstruktyviai įtvarkančią valdžios ir visuomenės santykius, siekiant politikos įgyvendinimo metodų ir priemonių, visumą;
- palaikančią politinio proceso vyksmą specifinių politinių institutų (ideologinių, socialinių, ekonominių, kultūrinių) struktūrą.

PR: Tačiau bet kuriuo atveju *politinis režimas* geriau „atpažįs- ta“ politinės valdžios agentą. Politika yra menas panaudoti valdžios

jėga; ar tai būtų prievarta, ar įtaka. *Politinis režimas* giliau nei *politinė sistema* atskleidžia jėgos panaudojimo priežastis, jų kilmę. Čia pridurčiau laisvą R. Arono politinių režimų klasifikacijos interpretaciją: nenukrypstamai besilaikantys įstatymų; iš dalies besilaikantys įstatymų; nesilaikantys įstatymų politiniai režimai. Kalbu apie laisvą interpretaciją, nes tikrasis R. Arono klasifikacijos kriterijus – politinių partijų skaičius – gali būti lengvai paneigiamas būtent per politinio režimo prizmę. Vėliau ir pats R. Aronas atsisakė politinių partijų skaičiaus kaip esminio kintamojo dydžio politinio režimo atvejams analizuoti¹⁶. Bet čia daug svarbiau atkreipti dėmesį į tai, kad politinės valdžios panaudojimas (mastas) – saikingas, nesaikingas ar beribis – tiesiogiai priklauso būtent nuo įstatymų laikymosi mastų.

PS: Taip, vienybės tarp mokslininkų dėl „sistemos – režimo“ nebuvimas vis dėlto netrukdo daugumai jų pripažinti, kad pagrindinis jungiamasis abiejų elementas yra politinės valdžios sąvoka. Ji ir laikytina integralia sąveikaujančių elementų ir komponentų kokybės išraiška. Kitaip tariant, visi elementai vienaip ar kitaip santykiauja (siejasi) su politine valdžia, o tai ir sudaro politinę sistemą, nes antraip ji tiesiog neatsiranda (plg.: nėra pasaulinės politinės sistemos – nors yra atitinkami komponentai – JT, TO, TNVO ir kt.).

PR: Pridurtina, kad valdžios vykdymo būdas turi autonomiją valdžios organizavimo būdo atžvilgiu. Todėl politinių sistemų klasifikacija negali atstoti politinių režimų klasifikacijos. Pavyzdys: *politinis režimas* geriau nei *politinė sistema* „atpažįsta“ konservatyvaus ir reformistinio autoritarizmo formas. Konservatyvus politinis režimas palaiko esamą politinę sistemą, o reformistinis autoritarizmas iškelia autoritarinei sistemai „nepakeliamus“ uždavinius. Beje, *politinis režimas* geriau nei *politinė sistema* gali apibūdinti, pavyzdžiui, F. Fukuyamos „atvirosios sistemos“ – universalios liberalios demokratijos – raiškos įvairovę¹⁷.

¹⁶ Aron R., *Etudes politiques*, Paris: Gallimard, 1972, p. 340–341.

¹⁷ Fukuyama F., *The End of History and the Last Man*, London: Hamish Hamilton, 1992.

PS: Anksčiau įvardytų politinio režimo funkcijų įvairovė suponuoja jo ir politinės sistemos perskyros produktyvumą, taip pat režimo modifikacijų skirtingose viešosios politikos srityse diferenciaciją. Pavyzdžiui, akivaizdus yra valstybinio režimo, politinio-teisinio režimo ir valstybinio-politinio režimo turinių skirtumas. Juos siejanti skirtis į institucinę ir sociologinę politinio režimo dimensijas demonstruoja šios sąvokos nagrinėjimo atsietai nuo kitos neproduktyvumą dėl jų tarpusavio (t. y. politinio režimo elementų) dubliavimosi ir neišvengiamos redukcijos. Kitaip tariant, tik nepertraukiamas funkcinis ryšys su politine sistema garantuoja politinio režimo sampratą, kaip jos dinaminio dėmens, metodologinį validumą. Tada politinis režimas reiškiasi kaip politinės sistemos operatorių sistema, kuri įgyvendina politinę valdžią. Savo ruožtu tai reiškia, kad politinio režimo konceptas ne tik apibūdina valdžios įtvirtinimo metodų ir priemonių visumą, bet ir aprėpia tos valdžios formavimo būdus.

Politinio režimo, kaip valdžios organizavimo ir įgyvendinimo procesų „persiliejimo“ (koordinatėse „politinė konkurencija – politinė monopolija“) interpretacija, padeda: a) suprasti politinės sistemos – režimo kaip atvirų sistemų funkcinę-euristinę potencialą politiniame visuomenės valdyme; b) korektiškai perskirti formalius funkcionavimo kaip valdymo būdo sistemoje ir raidos bei grįžtamojo ryšio optimizacijos aspektus (ypač aktualius ir „paklausius“ visuomeninių transformacijų laikotarpiams); c) nustatyti politinio režimo tipą ir turinį vykdant valdžią. Pavyzdžiui, monarchija nūdien automatiškai nereiškia autokratinio režimo, kaip ir respublikinė valdymo forma – demokratijos (plg. Europą, kurioje kone pusė valstybių – monarchijos, ir Lotynų Ameriką – ten respublikoniški režimai labai fragmentuoti). Šiuo pagrindu tampa aišku, kad politinį režimą turiningai, o ne formaliai apibūdina ne tiek valdžios vykdymo ir organizavimo priemonių analizė, kiek: 1) sprendimų priėmimo struktūrų ir procedūrų organizavimo ypatybės kiekvienoje konkrečioje visuomenėje; 2) spaudimo grupės ir subjektai, dalyviai, darantys įtaką politikos vykdymo procesui, ir 3) demokratijos gynimo, konstitucijos apsau-

gos ar pan. „saugikliai“, kad valdžios neuzurpuotų radikalų grupės ar populistiniai lyderiai.

PR: Politinė valdžia yra kryptingos valios pastangos siekiant aktualių viešųjų reikmių neatidėliotino ar perspektyvinio patenkinimo tikslų. Depersonalizuoti politinės sistemos institutai tepasižymi tariamai depersonalizuota įstatymų valdymo „valia“. Bet juk ne depersonalizuoti įstatymai demokratines politines sistemas paverčia agresorėmis. Žinia, tai politinio režimo darbas. Tokiu būdu nevaldomi ir neprognozuojami politinio režimo agentų įsitikinimai ir veiksmai kelia baimę net „atvirųjų sistemų“ išradėjams. Bet ar dėl to politinio režimo sąvoka tampa mažiau teorinė? Sistemų, faktiškai struktūrų šalininkams socialinio veiksmo reglamentavimas tampa savitiksliu. Bet ar tai ontologinė-koordinacinė, ar tik pažintinė-loginė problema; ar ne dėl mokslo sistemiškumo „surandamos“ tikrovės sistemos? Atvirųjų sistemų kontekste politiniai režimai tiek pat tipologizuotini; jie taip pat pasižymi baigtinėmis sekomis.

PS: Bet grįžkime prie sutarto politinės valdžios integruojančio vaidmens. Dabar tikslinga išryškinti dvejų pagrindinių politinės valdžios komponentų – politinių organizacijų ir politinių institutų bei jų santykių – pobūdį. Šių kompleksinių darinių visuma turi būti: 1) visavertė; 2) priklausyti sekai, t. y. būti identifikuojama ir legiti muojama. Ji sudaro politinės sistemos struktūrą, besireiškiančią kaip politinio valdymo posistemis, apibrėžiamas specifiniais kriterijais. Šiuo, struktūravimo, pagrindu galima preliminariai apibrėžti politinę sistemą kaip: politinių institutų ir organizacijų visumą, saistomą politinių santykių, gimdančių politinę valdžią kaip tokios sistemos integracinę kokybę.

Kalbant apie valdymo posistemį, politikos mokslas pabrėžia ne įprastą gamtamoksliniam pažinimui skirstymą į subjekto poveikį valdymo objektui (plg. mechanizmas, „geležinis determinizmas“ etc.), o politinės sistemos ir visuomenės (politinės sistemos aplinka, sprendimų / vykdymo terpė – erdvė) tarpusavio priklausomybę ir grįžtamąjį poveikį, kurį daro visuomenės teigiamos / neigiamos reak-

cijos (palaikymas – reikalavimai). Todėl čia aplinka, t. y. visuomenė, reiškiasi kaip supersistema.

Politinių institutų / organizacijų, kaip politinės sistemos elementų, yra tiek, kiek reikia funkcijų, užtikrinančių visuomenės valdymą, t. y. sprendimus. Kitas komponentas – santykiai, sudarantys funkcijas, atsakingas už ryšius su visuomene (tradicinėse visuomenėse šią funkciją vykdė išskirtinai valstybė). Būtent tokia vidinių / išorinių impulsų, poveikių ir kylančių problemų funkcinė realizacija sudaro politinį režimą, kuris gali būti optimalus arba neadekvatus visuomenės reguliavimo ir valdymo reikmėms. Išorės poveikiai charakterizuoja sistemos atsparumą, „tikrinamą“ aplinkos agresyvumu ir intensyvumu, o vidiniai impulsai išryškina ir apibūdina sistemos galimybes bei adaptyvumo ribas. Kai adaptyvumo potencialą ir atsako į išorės poveikius išteklių nebepakanka, ima didėti uždaro poreikis ir atitinkamai didėja valdymo mechanizmų vaidmuo. Valdymo mechanizmų vaidmuo (t. y. valdymo objektas plečiasi, apima iki tol autonomiškas visuomenės gyvenimo sritis) tuomet, kai visuomenės organizavimasis stagnuoja, netobulėja, arba nuo pradžios lieka stichinio impulso – gemalo – lygio. Taip atsitikus politinis režimas redukuoja politinės sistemos funkcijas ir „substancializuojasi“ – pavėčia politinį procesą „adhokratinio“ reguliavimu.

Apibendrinimas

Apibendrinti pradėkime nuo akivaizdaus dalyko: kuo platesnė sąvokos apimtis, tuo neapibrėžtesnis jos konceptualumas ir aiškina moji galia. Tai regime *politinės sistemos* ir *politinio režimo* definicijų atveju. Bet mus domina šių sąvokų konjunkcija. Sykiu atkreipiame dėmesį, kad daug tyrinėtojų apskritai neskiria šių sąvokų ir laiko jas sinonimiškomis, tad ir renkasi vieną ar kitą *ad hoc* pagrindu.

Pateikto *politinės sistemos* ir *politinio režimo* santykio interpretacijos kontekste galime įvertinti gana akivaizdų pastebėjimą dėl statiško politinės sistemos pobūdžio, neleidžiančio tinkamu lygiu repre-

zentuoti politinio vyksmo. Tačiau pretenzijos numatyti ir iš anksto reguliuoti politinį vyksmą pagrįstos ne daugiau, nei priekaištai ekonomikos specialistams dėl krizių nenumatymo: moksliskai ir realiai žinoma tik tiek, kad krizės, kaip ir ekonomikos raida apskritai, yra ciklinio pobūdžio, tad yra sudedamoji visos sistemos raidos dalis. Todėl numatyti gal ir būtų įmanoma, bet tik esant už tos ribos, kurią nubrėžia žinoma K. Gödelio teorema¹⁸ apie principinių sistemų neužbaigtumą. Viena iš principinio politinių sistemų neužbaigtumo sąlygų (priežasčių) yra įvairuojantys politiniai režimai. Bet didesnė politinių režimų įvairovė, žinoma, negali būti atitinkamos analitinės dimensijos neteoretiškumo pagrindas. Neretai *politinio režimo* „teorinis neišbaigtumas“ tėra tam tikro metodologinio siekio sukonstruoti (ir rekonstruoti) visa aprėpiančią politinės sistemos sąvoką padarinyš.

Panašu, kad tik dėl tipologizacijos pastangų, o ne dėl savo turinio politinio režimo samprata gali būti konceptualiai legitimuojama. Aki-vaizdus to turinio sklaidos marginalumas, į kurį talpinami ir elitas, ir populizmas, ir oligarchijos, ir t. t. Visa ši PR „empiriniuose intarpuose“ dėstoma įvairovė reiškia ne ką nors kitką, kaip tik Z. Norkaus apibū-dintą „neraiškia aibę“¹⁹. Politinė raida sistemos ribose subalansuojama grįžtamųjų ryšių ir komunikacijų aktyvumo didėjimu sinchronizuojant struktūrinių elementų funkcinę savirealizaciją. Toks jų veiklos įrėmi-nimas leidžia apeiti painiavą, kylančią bandant išryškinti ir atriboti valstybinį (t. y. konstitucinį) režimą, politinį režimą, pilietinės visuo-menės funkcines paskirtis. Taip politinės sistemos raida įgyja taikomo-sios filosofijos pobūdį, ypač išplitusį anglosaksiškojoje politologijoje, o konkrečiai – lyginamuosiuose tyrimuose. Būtent tokia konceptuali modifikacija leidžia operacionalizuoti tradicinę konstitucinės ir politi-nės filosofijos „šventąją karvę“ – nacionalinį suverenitetą, pavyzdžiui, valstybėms stojant į ES, ratifikuojant Lisabonos sutartį, legitimuojant tradiciniu būdu neišsprendžiamą Kosovo problemą.

¹⁸ Pagal: Franzén T., *Gödel's Theorem. An Incomplete Guide to its Use and Abuse*, Wellesley, Mass.: A. K. Paters, 2005.

¹⁹ Norkus Z., 2009.

Teoriškai ir istoriškai politinės sistemos konceptą nesunku saistyti su struktūriniu funkcionalizmu, tačiau pats impulsas – pokario pasaulio sistemiškumo augimas, ilgainiui patvirtinamas globalizacijos (kol kas ekonominiu-finansiniu matmeniu) plėtros, suteikia politinės sistemos vaizdinio atsiradimui neabejotiną ontologinį pagrindą (kaip ir pati metodologinė sisteminė prieiga, homomorfiška gamtamokslinei sričiai). Be abejo, mechanistinis struktūralizmas vienareikšmiškai postuluoja sistemos elementų determinaciją, tačiau nuo to laiko praėjus keliems mokslinės revoliucijos etapams gamtos moksluose, o dabar ir socialinėse disciplinose, sistemos samprata praturtėjo nelinijškumo, atvirumo, komunikatyvumo, sinergijos (kooperuoto, sutartinio veiksmo), chaoso-tvarkos kategorijomis ir aspektais. Atvirose sistemose cirkuliuojančių informacinių-komunikacinių procesų ir grįžtamųjų ryšių mechanizmų analizė padarė nemažą įtaką racionalaus pasirinkimo teorijų spektrui, atveriančiam moksliskai pagrįstą tiek individų, tiek kolektyvinių ir institucinių subjektų elgseną ir deviacijos, ir normos atvejais. Sykiu sistemų atvirumo raiškos įvairovė neturėtų peržengti PS teigiamo politinių sistemų „plataus variatyvumo spektro“ ir taip pat tapti „neraiškiaja aibe“.

Priešpriešinant *politinio režimo* „realizmą“ *politinės sistemos* „normatyvizmui“, išryškėja ne tik režimui imanentinis *ad hoc* pobūdis, bet ir jo konceptualus „silpnumas“, kylantis iš priklausomybės nuo vertinamos politinės tikrovės ypatumų. Tada metodologinė *politinio režimo* sampratos vertė redukuojama į instrumentalumą, o praeitis ir ateitis per šią sąvoką išvelgiama ne daugiau, nei, pavyzdžiui, vandens kokybė, semiant jį rėčiu. Tokia prieiga iš tikrųjų gali būti eksponuojama Aristotelio klasifikacija: pastarasis išties rūšiavo režimus, bet tik todėl galėjo tai daryti kvalifikuotai ir užtikrintai, kad egzistavo ir funkcionavo universali visiems graikams politinė sistema – *polis*, kurio raiškos formos galėjo gerokai įvairuoti, tačiau visų jų pagrindas buvo „gero gyvenimo“ siekinys, kontrastavęs su Rytų despotijomis ir autokratijomis.

Kaip tik dėl to *politinės sistemos* apskritai nesprenžia „amžinų problemų“: jų organizavimosi orientacija pabrėžia tapsmo – judėjimo

nuo chaoso link tvarkos – ir stabilizavimo momentus. O *politiniame režime* išryškinamas funkcionavimo aspektas, kaip minėto siekinio (tiksl) dalis, apskritai nekelia probleminių klausimų, juolab neaiškina – kodėl ir kiek visuomeninio gyvenimo politika reprezentuoja. *Politinis režimas* ištis pajėgus (nes toks ir yra jo analitinis tikslas) nužymėti interesų sąveikavimo ribas ir jų sinchronizavimo būdus. Kita vertus, lūkesčių ir galimybių skirtumus pakankamai efektyviai apibūdina politinės sistemos „įeigos“ segmentus ir „išeiga“ apibrėžiantys bei koreguojantys grįžtamieji ryšiai. Pats politinis režimas yra šių dėmenų rezultatas, t. y. politikos „čia ir dabar“ išraiška, o ne pastovių ir ilgalaikių tikslų sritis, kurios prerogatyvas reprezentuoja politinės sistemos konceptas. Bet iš *politinio režimo* analitinio potencialo tiek ir tikimasi.

Įtvirtinus politinės sistemos ir politinio režimo demarkacijos liniją galima visiškai sutikti, kad *politinis režimas* tiksliau atspindi ne tik „konservatyvaus ir reformistinio autoritarizmo formas“, bet ir „universalios liberalios demokratijos formas“, nes tai ne tipologizacijos (sėkmingai identifikuojančios politines sistemas), o pereinamų būvių „demokratijos – autoritarizmo“ ir „demokratijos – postdemokratijos“ skalėje charakterizavimo problema. Šiuo atžvilgiu laikytinas validžiu ir intuityviai akivaizdžiu pastebėjimas dėl *politinio režimo* interpretacinės „traukos“ link tamsesnės politikos proceso pusės – konjunktūros, kaitos, įvairovės – nušvitimo ir išryškavimo. Tokio – konjunktūros, kaitos, įvairovės – būvio yra Lietuvos politinė sistema; jos politinio proceso reliatyvizmas, sąlygiškas identiškumas atitinkamiems teoriniams konceptams, tranzitiškumas ir validumas kol kas yra ne tik problemiški politinėje-ontologinėje erdvėje, bet ir teoriniu-konceptuali lygiu; tik geriausiu atveju Lietuvos politinio proceso reiškinius galima priskirti „neraiškioms aibėms“ priklausantiems, *more geometrico* būdu nevertintiniems artefaktams. Beje, tokio būvio „viena koja“ yra ir postdemokratijos.

Kita vertus, mums, kaip Vidurio ir Rytų Europos subjektams ir žinomos „tranzitologijos“ konceptualiems objektams, galioja išpė-

jimas – alternatyva, išsakoma šiuolaikinės Rusijos politinio režimo vertinimų apžvalgoje: „Visi mes turėsime pasirinkti: arba gyventi „suverenioje mokslinėje erdvėje“ – tuomet galima nevaržomai išradinėti bet kokias definicijas ir konstrukcijas (pvz., „suvereni demokratija“ arba „realus suverenitetas“) arba priimti pasauliniame moksle susiklosčiusias schemas ir koncepcijas.“²⁰ Sykiu svarbu nepraleisti pro akis, kada pasauliniame moksle susiklosčiusios schemas ir koncepcijos praranda gebėjimą analizuoti ir aiškinti besikeičiančios socialinės tikrovės reiškinius. Dar nepamirštas socialinių mokslų „juodasis penktadienis“; postkomunistinių demokratijų ir po dvidešimties metų dar nepavyko „patalpinti“ esamuose politinių sistemų ir politinių režimų klasifikatoriuose. Tad prasminga toliau ieškoti makroteorinės ir mikroempirinės analizės dermės sąlygų²¹.

Diskusijos pabaigoje grįžtame prie teiginio, kad sąvokos *politinė sistema* ir *politinis režimas* nėra vieną kitą neigiančios, greičiau viena kitą papildančios, siejamos loginio konjunkcijos ryšio, kai siekiama apibūdinti, vaizdžiai sakant, medalio – šiuo atveju politikos – dvi puses: sisteminę-struktūros ir procesinę-veiksmo.

LITERATŪRA

Almond G. A., Verba S., *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton: Princeton University Press, 1963.

Aristotelis, *Politika*, Vilnius: Margi raštai, 2009.

Aristotelis, *Rinktiniai raštai. Nikomacho etika*, Vilnius: Mintis, 1990.

Aron R., *Democracy and Totalitarianism: A Theory of Political Regimes*, New York: Frederick A. Praeger, Inc., 1969.

Aron R., *Etudes politiques*, Paris: Gallimard, 1972.

Castells M., *Tinklaveikos visuomenės raida*, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2005.

---

²⁰ Лапина Н., „Российский политический режим: оценки и интерпретации“, *Муравьевская экономика и международные отношения*, 2009, № 6, с. 30.

²¹ Steinmetz G., ed., *The Politics of Method in the Human Sciences: Positivism and its Epistemological Others*, Durham, NC: Duke University Press, 2005.

- Carothers T., „The End of the Transition Paradigm“, *Journal of Democracy* 13, 2002, No 1, p. 5–21.
- Carothers T., „Democracy Assistance: Political vs. Developmental?“, *Journal of Democracy* 20, 2009, No 1, p. 5–19.
- Dean M., *Governing Societies. Political Perspectives on Domestic and International Rule*, London: Open University Press, 2007.
- Dahl R., *Demokratija ir jos kritikai*, Vilnius: Amžius, 1994.
- Deutsch K., *The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control*, New York: Free Press of Glencoe, 1963.
- Easton D., *The Political System*, New York: Alfred A. Knopf, 1953.
- Easton D., „An Approach to the Analysis of Political Systems“, *World Politics* 9, 1957, p. 383–400.
- Easton D., *Systems Analysis of Political Life*, Chicago: Chicago University Press, 1965.
- Franzén T., *Gödel's Theorem. An Incomplete Guide to its Use and Abuse*, Wellesley, Mass.: A. K. Paters, 2005.
- Fukuyama F., *The End of History and the Last Man*, London: Hamish Hamilton, 1992.
- Krupavičius A., Lukošaitis A., sud., *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2004.
- Montesquieu, *Apie įstatymų dvasią*, Vilnius: Mintis, 2005.
- Norkus Z., „Apie klasikinę ir neklasikinę sąvokų darybą socialiniuose ir kultūriniuose moksluose: minimalūs ir maksimalūs apibrėžimai, šeiminiai panašumai ir neraiškiosios aibės“, *Problemos* 75, 2009, p. 94–111.
- Palidauskaitė J., *Lietuvos politinė kultūra: Lietuvos politinės kultūros raida valstybingumo atkūrimo ir įtvirtinimo laikotarpiu*, Kaunas: Tegnologija, 1997.
- Steinmetz G., ed., *The Politics of Method in the Human Sciences: Positivism and its Epistemological Others*, Durham, NC: Duke University Press, 2005.
- Wiatr J., „Tipologija političeskich režimov“, Sootla G. (red.), *Lekciji po politologiji*, Tallin: Panor-Press, 1991, p. 55–63.
- Лапина Н. „Российский политический режим: оценки и интерпретации“, *Мировая экономика и международные отношения* 6, 2009, с. 17–31.

*S U M M A R Y**ANALITICAL POTENTIAL OF CONCEPTS
'POLITICAL SYSTEM' AND 'POLITICAL REGIME'*

The article is dedicated to the discussion about the notions of the 'political system' and 'political regime' in the fields of its meanings as autonomous analytical constructions. The main arguments are that the 'political system' describes a stable and normal political process and determinate interrelations between power structures and civil society institutions as a complex sociopolitical unity. On the other hand, concept of 'political regime' stresses dynamic aspects of the government activity as a realization of the basic political functions. Pointing to the fact that a political system explains events and relations in the modern democratic context and a regime – its peculiarities in the process of decision-making, the authors share attention to specific negative aspects of the separate interpretation and recognition of the various forms in the national politics spheres.

All these conditions may sharp influence over the quality of the authority decisions, feedback among political institutions as a civic interests representatives etc. And otherwise, this implies that the political systems and political regimes realize an isomorphic similarity for taking evasive action between them.